

1. U Slobodnoj zoni se mogu obavljati sve privredne djelatnosti, osim onih kojima se ugrožavaju životna sredina, zdravlje ljudi, materijalna dobra i bezbjednosti zemlje.
2. Obezbijeđena je potpuna ravnopravnost ulagača iz inostranstva u pogledu prava na ulaganje, sticanja vlasništva na izgrađenim objektima i organizovanja djelatnosti u njima.
3. Omogućeno je korišćanje zemljišta i objekata u zoni po osnovu dugoročnog zakupa po fiksnim uslovima.
4. Na robu koja se unosi u Zonu ne plaća se carina, carinske dažbine i porez na dodatu vrijednost, bez obzira na vrstu uvezene robe i njenu namjenu u Zoni.
5. Roba unijeta u Zonu može u njoj ostati vrenmenski neogarničeno.
6. Roba se može privremeno iznijeti iz Zone na ostali dio Republike ili unijeti u Zonu sa ostalog dijela Republike radi oplemenjivanja, ugradnje, atestiranja, ispitivanja, opravke, markentinškog prezentiranja, itd.
7. Roba koja se iz Zone upućuje na ostali dio teritorije Republike radi stavljanja u promet podliježe obavezi plaćanja carina, carinskih dažbina i poreza na dodatu vrijednost u momentu napuštanja Zone, pri čemu se carina i carinske dažbine plaćaju samo na stranu komponentu u robi.
8. Korisnik Zone ne plaća porez na dobit pravnih lica.
9. Plaćanja u poslovanju sa inostranstvom, kao i svoja međusobna plaćanja, korisnici obavljaju slobodno, na ugovoreni način u ugovorenim rokovima, u ugovorenoj valuti preko banke u Zoni ili druge banke.
10. Ulaganje kapitala na području Zone, transfer dobiti i uloga su slobodni.

Zaključak

S obzirom na veličinu, geografski položaj i mogućnost Crne Gore, koncept razvoja slobodnih zona bi svakako omogućio brzo, a možda i najbrže aktiviranje, valorizovanje i unapređivanje svih njenih potencijala, dakle i prirodno – geografskih i privrednih i infrastrukturnih. U pogledu prirodnih i geografskih potencijala, radi se o jednom pogodnom i veoma atraktivnom jadransko-mediteranskom položaju, na kome se mogu ukrštati putevi kapitala, naročito prema geografski istočnim zemljama i zemljama Bliskog Istoka.

Upravo zato možemo ocijeniti da bi širom otvoren ekonomski prostor jedino mogao da pomogne temeljitom, ali i kvalitetnom razvoju naše privrede.

Crna Gora kao bescarinsko područje, privukla bi mnoge investitore, posebno sa Dalekog Istoka, zbog potrebe ovladavanja tržištem Evrope, posebno Istočne i Balkana. Izuzetan interes ima Italija, zbog niza komparativnih prednosti i koristi, ne samo zbog carinskih i poreskih olakšica, već i zbog izuzetnih prirodnih pogodnosti.

To bi omogućilo ubrzano zapošljavanje ogromnog broja nezaposlenih , gdje ja vidim osnovni resurs za povećanje nacionalnog dohotka i savladavanje bilansnih teškoća.

Literatura:

1. Autorski rad“ O Zakonu o slobodnim zonama“, Prof.dr. Gordana Đurović, Ministarstvo za ekonomske odnose sa inostranstvom i evropske integracije RCG, Podgorica, 2004.god.
2. Zbornik, „Preduzetnička ekonomija“, Podgorica, 2002.
3. Dr. Predrag Jovanović, Dr.Mladen Kovačević, Dr. Branislav Pelević, „ Međunarodni ekonomski odnosi“, Beograd, 2001.
4. Zakon o slobodnim zonama Republike Crne Gore,
5. www.minevrint.vlada.cg.yu
6. www.lukabar.cg.yu

Slavica Gajić*

Potencijali šumarstva i drvne industrije u Crnoj Gori

Abstract

Forest of Montenegro is not only ecological Montenegrin treasure, but also present one of the most important economic potential. Good resource basis created favorable preconditions for forestry and wood processing, especially in the Northern part of the Republic. However, regardless on good conditions for this industry development, it faced many problems in the recent past. The production recorded constant fall and the local market was in deficit with this type of products and raw materials, which caused import increase, especially of the final products.

The situation is also burdened with uncompleted privatization processes in this industry, while the state owned companies had privileges over the private owned once. This was reflected on access to the raw material at the first place and all companies equally depend on it. Market and competition is to create condition for efficient resource allocation as well as to enable competitors to produce products of better quality and design.

Preserving and improving existing forests is necessary and is possible only under the good management and forests protection that should be adjusted to the international standards in order to ensure access to other markets.

Key words: *Forestry, resource, barriers, industry, concession*

I Uvod

Šume u Crnoj Gori zauzimaju 620.871 ha. Ako tome dodamo i šumsko zemljište (122.737 ha) onda je ukupna površina pod šumama i šumskim zemljištem 743.609 ha, što predstavlja 54% ukupne teritorije Crne Gore. Oko 500.041 ha ili 67,25% šuma i šumskog zemljišta nalazi se u državnom vlasništvu, dok je u privatnom vlasništvu 243.568 ha ili 32,75%. Svo šumsko zemljište nalazi se u državnom vlasništvu.

* Centar za preduzetništvo i ekonomski razvoj, Podgorica

Prema Zakonu o šumama (objavljenom u "Sl. RCG", br. 55/00, član 4), šume se prema namjeni dijele na:

- ♦ privredne šume;
- ♦ zaštitne šume;
- ♦ šume posebne namjene.

Privredne šume se koriste za trajnu proizvodnju drveta i drugih šumskih proizvoda. Zaštitne šume služe za zaštitu privrednih i drugih objekata, zemljišta, naselja, izvorišta i dr, dok šume posebne namjene imaju naročitu prirodnu vrijednost i prvenstveno su namijenjena za naučna istraživanja, oporavak, odmor, rekreaciju i sl. U okviru državnih šuma, visoke šume zauzimaju 71,21%, izdanačke 13,33% i 15,46% šikare i makije dok u privatnim šumama učešće visokih šuma je 16,18%. Na sledećoj tabeli prikazana je struktura državnih i privatnih privrednih šuma¹:

Tabela 1: Struktura državnih privrednih šuma	Tabela2: Struktura privatnih privrednih šuma
Vrste Šume Površina u ha %	Vrste Šume Površina u ha %
Visoke šume 212.261 71,21	Visoke šume 39.418 16,18
Izdanačke šume 39.721 13,33	Izdanačke šume 88.736 36,43
Šikare i makije 46.082 15,46	Šikare i makije 115.414 47,38
UKUPNO 298.064 100.00	UKUPNO 243.568 100.00

Ukupna drvna masa, prema podacima Instituta za šumarstvo, iznosi 72.057.000 m³, od čega mekih šuma (četinara) 29.528.000 m³ i tvrdih (lišćara) 42.529.000 m³. Godišnji zapreminski prirast, godišnje u svim šumama iznosi oko 1.489.000 m³, dok prosječni godišnji etat – obim korišćenja šuma iznosi 815.000 m³. Etat četinara iznosi 423.000 i lišćara 392.000 m³.

¹ Institut za šumarstvo, Podgorica 2002. godina

II Šume – prirodni potencijal Crne Gore

Kao što je prethodno pomenuto, 67,25% šuma nalazi se u državnom vlasništvu, sa kojim rukovodi Direkcija šuma zajedno sa Ministarstvom poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede. Direkcija šuma je organ koji u ime i za račun Vlade gazduje šumama i šumskim zemljištem na njenoj teritoriji. Direkcija je organizovana u 15 šumskih uprava, od kojih je 14 na sjeveru, a 1 na primorju. Osnovna uloga direkcije šuma prema zakonu o šumama je zaštita i unapredjenje šumskog fonda.

Svake godine, Direkcija šuma zajedno sa nadležnim Ministarstvom raspisuje konkurs za davanje koncesija na korišćenje šuma. Šumarska preduzeća u skladu sa Zakonom o šumama plaćaju odgovarajući iznos, odnosno koncesionu naknadu. Visinu naknade određuje Vlada u zavisnosti od drvne mase, vrsti drveća, pristupa saobraćajnici i dr. Do 2004. godine bio je zastupljen sistem punih koncesija, koji se pokazao neefikasnim i to upravo iz razloga što je puni koncesionar bio zainteresovan samo za sječu visoko kvalitetne drvne mase, dok su nisko vrijedni sortimenti iz godine u godinu ostajali neposječeni. Neiskorišćeni plan sječe (30-75%) od strane potpunih koncesionara uslovio je nedovoljnu količinu drvnih sortimenata na tržištu. Ovakva situacija na tržištu dodatno je otežala rad malih i srednjih preduzeća koja su imala problema da nabave sirovinu čija je cijena zbog male ponude bila previsoka. Pune koncesije su najvećim dijelom dobijala bivša društvena preduzeća, koja posebno poslednjih godina zbog smanjenih kapaciteta ili prestanka rada nijesu mogla da iskoriste drvnu masu koja im je data na korišćenje, pa je ista propadala. Takodje je postojao i problem plaćanja koncesione naknade koja je kod ovih preduzeća bila ispod 50% u odnosu na prosječnu drvnu masu, a kod privatnih kompanija ovaj procenat je bio iznad 90%.

Sistem parcijalnih koncesija, Vlada i Direkcija šuma uveli su u 2004. godini i to najprije u odnosu 70:30. Ovaj sistem podrazumijeva da preduzetnik, koji će biti plaćan od strane Direkcije šuma, obavlja posao izvlačenja drvnih sortimenata iz šume do kamionskog puta, dok će Direkcija putem tendera ili javne licitacije vršiti njihovu prodaju. Uvodjenjem ovih koncesija trebalo je obezbijediti da svi drvoprerađivači na isti način budu tretirani.

U 2004 godini Uprava za šume je na korišćenje ponudila oko 430.000 kubika šume, od čega 130.000 putem parcijalnih koncesija. Zbog malog interesovanja jedan dio parcijalnih koncesija dat je na korišćenje sistemom punih koncesija putem licitacije. Ukupna koncesiona naknada prema potpisanim ugovorima iznosila je 4,3 miliona eura. Vrijednost potpisanih ugovora od strane privatnih preduzeća je iznosila 1,5 miliona eura i 2,8 miliona eura od strane šumarskih i preduzeća drvoprerade².

² List Šume, Broj 4, 2005

Tokom 2003 i 2004 godine značajna pažnja je posvećena na saradnji sa odgovarajućim međunarodnim organizacijama. Još u decembru 2002. prezentovan je okvirni plan za razvoj crnogorskog šumarstva za budući period, koji je ujedno predstavljao svojevrsnu kandidaturu Crne Gore za donatorsku podršku od strane međunarodnih organizacija. Planom su bili definisani ciljevi koji bi omogućili³:

- ♦ Uključenje u međunarodne integracije kroz primjenu konvencija i protokola vezanih za održivo upravljanje resursima šuma;
- ♦ Primjenu Geografsko informacionog sistema (GIS) čime bi se omogućila izrada strategija savremenog planiranja gazdovanja šuma zasnovanog na pouzdanim podacima;
- ♦ Sertifikaciju šuma po FSC standardu;
- ♦ Obezbjedjivanje relevantnih informacija o praćenju zdravstvenog stanja šuma;
- ♦ Stvaranje kvalitetnog sistema protivpožarne zaštite;
- ♦ Razvoj sjemenske i rasadničke proizvodnje;
- ♦ Sanaciju i revitalizaciju degradiranih šumskih staništa;
- ♦ Racionalno korišćenje sporednih šumskih proizvoda;
- ♦ Turizam i lovstvo u funkciji korišćenja brojnih opštekorisnih funkcija šuma.

Ovako definisani ciljevi treba da omogućе kvalitetno i odgovorno gazdovanje šumama. Posebna pažnja je posvećena izgradnji šumskih puteva, pri čemu je uspostavljanje GIS katalogizacije prvi korak ka osnivanju odsjeka za planiranje i monitoring u šumama.

Tokom 2003. godine krenulo se u realizaciju sledećih projekata u saradnji sa određenim međunarodnim organizacijama koje su pružile određenu stručnu i finansijsku pomoć:

1. Projekat "*Razvoj Crnogorskog šumarstva*" koji podržava Vlada Luksemburga (vrijednost projekta 3,1 milion €). Projekat treba da pomogne razvoj šumarstva i drvne industrije kako bi se unaprijedilo planiranje u šumarstvu, sjemenska i rasadničarska proizvodnja, kao i omogućio razvoj preduzeća koja se bave preradom drveta. Cilj je da se na kraju stvore uslovi za primjenu **nacionalnog standarda** (po FSC metodologiji) u šumarstvu.
2. Projekat *Geografsko informacioni sistem (GIS) u šumarstvu* koji podržava UNDP preko Finske vlade sa 400.000€, koja je ujedno finansirala izradu studije izvodljivosti ovog projekta za Crnu Goru.
3. Program *Sanacije i revitalizacije rječnih tokova Tare i Lima* koji je u završnoj proceduri kod Svjetske Banke. Vrijednost ovog projekta je 5 miliona €. Program će rezultirati brojnim aktivnostima na pošumljavanju

³ List šume, Broj 3, 2004

obešumljenih područja kao i izradu infrastrukturnih objekata kako bi se regulisali tokovi ovih rijeka, zaštitilo poljoprivredno zemljište i imovina ljudi na tim prostorima.

III Proizvodne mogućnosti šumarstva i drvne industrije

Sjeverni dio Crne Gore zbog svoje dobre sirovinske osnove, je mjesto gdje je skoncentrisana primarna i finalna prerada. U ovom dijelu republike oduvijek je u manjem ili većem obimu bio zastupljen ovakav vid proizvodnje. U početku su to bile manje stolarske radionice koje su lokalnom stanovništvu obezbjeđivale minimum egzistencije. Vremenom se razvio značajan broj kompanija koje su se nalazile u društvenom vlasništvu i neke od njih su imale razvijene kako kapacitete za primarnu, tako i kapacitete za finalnu proizvodnju čime je proizvodni lanac bio zaokružen. Posljednjih desetak godina, započeti proces privatizacije zahtijevao je drugačiji način poslovanja kao i veću tržišnu orjentisanost na koju preduzeća nijesu bila navikla. Novi način privredjivanja donio je i velike probleme (višak radne snage, slab kvalitet proizvoda, gubitak tržišta i dr.) sa kojima kompanije nijesu umjele na pravi način da se izbore tako da su na kraju morale ili da obustave rad ili da rade smanjenim kapacitetima. Na drugoj strani razvio se značajan broj malih i srednjih preduzeća koja su se bavila ovim vidom proizvodnje. Ova preduzeća počinju da zapošljavaju značajan broj radnika, tako da vremenom i postaju glavni nosioci proizvodnje. U ovim kompanijama je posvećena značajna pažnja modernizaciji postrojenja i to kako u dijelu primarne tako i finalne proizvodnje, kako bi se ostvario odgovarajući nivo tehničko-tehnološke opremljenosti.

U dijelu primarne prerade, postoje solidne zalihe tvrdog drveta koje se ujedno u određenim količinama i izvoze. Međutim i pored dobrih preduslova, finalna proizvodnja nije razvijena koliko bi to bilo moguće. Činjenica je da postoji jedan manji broj privatnih kompanija koje se bave proizvodnjom namještaja i različitih elemenata za namještaj. Obično se radi o proizvodnji namještaja od pločastih materijala, posebno u kancelarijske svrhe. Proizvodnja ostalih proizvoda od masiva i dalje je zavisna od porudžbina, dok se veliki dio namještaja uvozi.

Ne treba zaboraviti ni postojanje dosta velikog broja stolarskih radionica, što registrovanih što neregistrovanih, čiji se tačan broj ne zna. Radionice većinom raspolažu sa polovnom opremom, ali ipak imaju organizovanu proizvodnju.

U narednim tabelama prikazaćemo ostvarenu proizvodnju iz oblasti primarne i finalne prerade za period 2000-2004 godina:

Tabela 3: Proizvodnja rezane gradje i ploča u periodu od 2001-2004. godine⁴:

God	Rezana gradja (m ³)		Bukove frize (m ³)	Impregnacija drveta (m ³)	Bukovi furnir (m ³)	Šper ploče (m ³)
	Smrče i Jele	Bukve				
2001	53.763	8.487	353	3.011	241	526
2002	30.846	5.443	374	2.879	545	237
2003	26.068	6.339	201	4.814	514	-
2004	37.038	7.639	-	4.247	120	-

Proizvodnja rezane gradje je od 2001. do 2003. godine bilježila stalan pad, dok u 2004 godini ona bilježi rast za oko 42% u odnosu na 2001, dok proizvodnje šper-ploče uopšte nije bilo.

Tabela 4: Proizvodnja namještaja u periodu 2000-2004. Godine⁵

God.	Vrsta namještaja (po komadima)		
	Tapacirani namještaja (fotelje, kauči)	Stolovi, ormari, vitrine, kreveti, ostali ležajevi.	Ostali kućni namještaj
2000	1.215	3.638	1.331
2001	278	1.326	2.344
2002	214	3.424	333
2003	333	871	40
2004	190	774	70

Slična situacija je i sa proizvodnjom namještaja. U 2001. godini proizvodnja tapaciranog namještaja bila je 77% manja u odnosu na 2000 godinu; u 2002. godini 82%, dok je u 2004. godini bila 85% manja u odnosu na 2000. godinu.

U oblasti prerade drveta i proizvoda od drveta konačno je zabilježen rast za u periodu jan-decembar 2004 za oko 25% u odnosu na isti period 2003. godine⁶.

IV Barijere razvoja šumarstva i drvne industrije

Na loše stanje šumskog fonda uticali su brojni faktori koji se vezuju za djelovanje prirodnih pojava i za djelovanje čovjeka. Od prirodnih faktora najznačajnije su bolesti, mikroklimatski uslovi, uvećanje erozije zemljišta i prirodne nepogode.

Ništa manji nije bio uticaj ljudskog faktora i to kako u dijelu neadekvatne sječe šuma tako i u dijelu šumskih požara koji obično nastaju upravo nepažnjom čovjeka.

⁴ Mjesečni statistički pregled Republike Crne Gore broj 5, Maj 2005. godine

⁵ Mjesečni statistički pregled Republike Crne Gore broj 5, Maj 2005. godine

⁶ Godišnji izvještaj glavnog ekonomiste-2005 godina

U posljednjih deset godina evidentirano je preko 10.000 velikih požara pri čemu je opožarena površina preko 11.000 ha, a oštećeno i uništeno preko 900.000 m³ drvne mase. Tokom 2003. godine ovom problemu je posvećena posebna pažnja iz razloga što je samo u 2003. godini, i to uglavnom u južnom regionu zabilježeno preko stotinu što manjih što većih požara koji su obuhvatili preko 3.000 ha. U cilju saniranja opožarenih površina podijeljeno je preko 40.000 sadnica, uglavnom četinara i lišćara.

Neadekvatna sječa značajno je doprinijela ugrožavanju šumske vegetacije. Tokom poslednjih deset godina, velika ekonomska kriza i teška situacija u zemlji dovela je do bespravne sječe šuma. Ona je posebno bila izražena u sjevernom dijelu, gdje je zbog teške ekonomske situacije i nerazvijenosti ovog dijela Republike, lokalno stanovništvo upravo u ovim aktivnostima prepoznalo osnovne prihode za svoja domaćinstva. Aktivnosti bespravne sječe nijesu zaustavljene, ali je u 2003. godini zabilježen njihov trend smanjena. Tako je u 2002. godini evidentirano 5.623m³ drvne mase na teritoriji Republike, dok je u 2003. godini bilo evidentirano 1.534m³, što je za oko 73 % u odnosu na 2002. godinu⁷.

Šumski resurs, kao osnova za razvoj primarne i finalne prerade postoji, ali treba ga na najbolji način iskoristiti. Čini mi se da jedan od glavnih problema predstavlja svojevrsan privilegovan položaj državnih preduzeća u dijelu obezbjeđivanja sirovinske osnove od koje podjednako zavise kako privatna tako i državna preduzeća. Ujedno su se privatna preduzeća pokazala boljim i u dijelu naplate koncesione naknade, gdje je ovaj procenat u 2003 iznosio preko 90%.

Primarna proizvodnja je više izvozno orjentisana nego što je to slučaj sa finalnom proizvodnjom. Tako je izvoz (pluta i drvo, proizvodi od drveta i plute i namještaja i njihovih djelova) za period jan-decembar 2004 je bio za oko 18% veći u odnosu na isti period 2003. godine, dok je uvoz za isti period zabilježio rast za oko 48%⁸.

Tu posebno mjesto zauzima visoko kvalitetno drvo bukve i četinara. Svakako da izvoz treba da postoji ali je samo pitanje u kojem obimu vodeći računa da potrebe lokalnog tržišta budu zadovoljene. Sa dobrom sirovinskom osnovom otvaramo mogućnosti za izradu odgovarajućih poluproizvoda i gotovih proizvoda i njihov izvoz. Ono što sada predstavlja probleme u dijelu izrade gotovih proizvoda je njihov dizajn i kvalitet. Privatni sektor bi trebao posvetiti posebnu pažnju ovom dijelu, kako bi proizvodi bili konkurentni i to ne samo u dijelu kvaliteta i dizajna, već i u pogledu cijene.

⁷ List šume, Broj 2, februar 2004. godina

⁸ Izvještaj po osnovu Carinskih deklaracija, 2005 godina

V Planovi i preporuke za budućnost

Vladinom Agendom ekonomskih reformi za naredni period su predviđene sledeće inicijative⁹:

1. Dobiti sertifikat o održivom šumarstvu
2. Promovisanje konkurentne industrije sječe šuma
3. Promovisati prestrukturiranje, stečaj i rekapitalizaciju preduzeća za preradu drveta.

Dobijanje FSC sertifikata od veliko je značaja i to iz više razloga:

- sertifikacijom će biti obuhvaćena cjelokupna teritorija pod šumama;
- To će biti svojevrсно međunarodno priznanje, da je način gazdovanja šumama u skladu sa opšte prihvatljivim ekološkim kriterijumima;
- Neophodan je zbog zahtjeva tržišta koja će sve više insistirati na kupovini drveta iz sertifikiranih šuma.

Medjutim, pažnju bi trebalo posvetiti i rešavanju problema koji su odavno prisutni i aktuelni. Trebalo bi se zalagati za:

1. Bolje regulisanje pitanja raspodjele koncesija u oblasti šumarstva i to na način da svako preduzeće ima jednaka prava na sirovinu, a ne kao do sada da već u samom startu određene kompanije budu povlašćene.
2. Veće učešće privatnog sektora u oblasti drvne industrije;
3. Smanjiti barijere za uvoz sirovine i izvoz poluproizvoda i gotovih proizvoda iz Crne Gore. Ovdje se prije svega misli na netarifne barijere koje onemogućavaju nesmetani protok proizvoda kao što je npr. dugo čekanje kako bi se roba ocarinila, pri čemu se u međuvremenu mora platiti skladištenje iste do njenog konačnog carinjenja.

Najbitnije je da se proces privatizacije sprovede do kraja kako bi se stvorili uslovi za tržišno poslovanje, jer tržište je osnov za dobru alokaciju resursa i njihovo iskorišćavanje.

VI Zaključak

Mogućnosti za razvoj drvne industrije, obzirom na prirodno bogastvo Crne Gore za sigurno postoje. Sa raspodom SFRJ značajno je smanjena ponuda na tržištu Crne Gore, što je uslovalo veliku ekspanziju uvoza namještaja. Uzimajući u obzir ovu činjenicu, možemo zaključiti da postoji dovoljno prostora za napredovanje svakog

⁹ Vladina Agenda ekonomskih reformi, April 2005

pojedinačnog proizvođača i da u ovom slučaju, relativno malo tržište Crne Gore ne predstavlja ograničavajući faktor. Kompanije treba da usmjere svoju pažnju na poboljšanje kvaliteta i dizajna proizvoda kako bi odgovorili zahtjevima koje nameće tržište. Sa druge strane, Vlada treba da stvori osnovne uslove za tržišno privredjivanje svake kompanije, a ne kao do sada da pojedine kompanije imaju privilegovan položaj. U tom cilju treba riješiti pitanje koncesija koje već duže vrijeme predstavlja problem i to kako adekvatne alokacije resursa tako na kraju i njihovog pravilnog iskorišćavanja. Jedino ozbiljne i temeljite promjene mogu omogućiti razvoj šumarstva i drvne industrije u onoj mjeri, u kojoj naša zemlja raspolaže sa prirodnim bogastvom.

Literatura:

1. Republički zavod za statistiku - Monstat, Mjesečni statistički pregled Republike Crne Gore broj 5, Maj 2005. godine.
2. Institut za šumarstvo, Podgorica 2002. godina.
3. Centralna banka Crne Gore, Izvještaj po osnovu carinskih deklaracija, 2005. godina.
4. Centralna banka Crne Gore, Izvještaj glavnog ekonomiste za 2005. godinu
5. List šume, broj 2, 2004. godina
6. List šume, broj 3, 2004. godina
7. List šume, broj 4 2005. godina
8. www.direkcija-suma.cg.yu

Milica G. Daković*

Biznis statistika-osvrt na Crnu Goru

Abstract

The transitions to democracy and market economy in the region have fundamentally changed the conditions for statistics production and needs for other statistics. Previously, statistics were primarily a tool for planning and control, on basis of produced facts but they are now required to be official statistics based on the UN's principles regarding openness, representativeness, statistical confidence and the possibility for international comparisons. International contributions in the area of statistics are important for continued development.

Key words: *data, information, statistics, system, business register.*

Uvod

"Podaci! Podaci! Podaci! Ja ne mogu praviti cigle bez gline". (S. Holmes)

Ekonomija je, kao i sve druge nauke, jedinstvo teorije i praktične primjene teorijskih iskaza, dakle, jedinstvo teorije i podataka. Teorija objašnjava kako ekonomija funkcioniše, a podaci su baza za ekonomske teorije. Podaci (opservacije) nam pomažu, da u ekonomskim analizama dodjemo do relevantnih rezultata, ocjena i predviđana. Baza podataka (opservacija) na koju se ekonomska analiza i teorija oslanjaju, ukoliko nije relevantna, učiniće da ekonomska slika stvarnosti bude iskrivljena. Upravo podaci nam pomažu da živimo u realnom svijetu, a ne u svijetu apstrakcije.

Ekonomska analiza traži da imamo metodološki prikupljene i sredjene podatke. To je zadatak ekonomske statistike. Država, preko svojih organa, prije svega statističkog sistema (u Crnoj Gori je to MONSTAT¹⁰) prikuplja i objavljuje podatke o ekonomskim aktivnostima. Prikupljanje i obrada podataka vrši se shodno unaprijed propisanoj statističkoj metodologiji. Statistička metodologija obuhvata definicije, pojmove, klasifikacije i procedure za obradu podataka u cilju dobijanja objektivnih, sistematičnih i upotrebljivih podataka.

* Centar za preduzetništvo i ekonomski razvoj, Podgorica

¹⁰ Zavod za statistiku Crne Gore

Medjunarodne organizacije propisale su i preporučile svim zemljama odgovarajuće metodologije za mjerenje rezultata svake ekonomske aktivnosti. Time se postiže da i nedovoljno razvijene zemlje razvijaju svoju ekonomsku statistiku, a istovremeno da podaci između zemalja budu uporedivi. Ukoliko podaci nisu uporedivi na medjunarodnom nivou, i ukoliko donosioci odluka i ekonomski analitičari koriste netačne podatke za potrebe vodjena politike (bilo na makro ili na mikro nivou), onda takva aktivnost liči na gatanje.

U ovom radu, obradjena je uloga biznis statistike u jednom statističkom sistemu, sa posebnim akcentom na (ne)postojeću bazu podataka koja predstavlja pregled poslovanja privatnog sektora u Crnoj Gori. Pitanja koja su obradjena u radu odnose se na: pojam i značaj biznis statistike za jednu zemlju, osvrt na biznis statistiku u Crnoj Gori, definisanje i značaj Biznis registra, pregled stanja u Crnoj Gori i aktivnosti koje se po pitanju osnivanja Biznis registra¹¹ preduzimaju u nacionalnoj statistici i značaj konsultantske pomoći eksperata iz Švedskog statističkog sistema.

Biznis statistika u teoriji

Biznis statistika jedne zemlje treba biti uredjena tako da odslikava realne tokove i stanja u privredi, kao i da korisnicima statističkih podataka pruži relevantne i adekvatne informacije.

Biznis statistika bavi se obradom, analizom i publikacijom statističkih podataka preduzeća iz oblasti: industrije i rudarstva, gradjevinarstva, saobraćaja, poljoprivrede, šumarstva, vodoprivrede, unutrašnje i spoljne trgovine, ugostiteljstva i turizma. Podaci se dobijaju na osnovu evidencije predatih završnih računa preduzeća za prethodnu godinu poslovanja.

Biznis statistika:

- Organizuje i sprovodi statistička istraživanja od interesa za razvoj biznisa, osigurava podatke organima rukovodjenja, organizacijama javne uprave i široj javnosti o stanju i kretanjima ekonomske stvarnosti;
- Grupiše podatke po ekonomskim sektorima što predstavlja osnovu za dalju sektorsku analizu (npr. analiza sektora trgovine, sektora turizma itd.);
- Vršiti prikupljanje, obradu, analizu, tumačenje i objavljivanje rezultata biznis statističkih istraživanja;

¹¹ Autor se ovom prilikom zahvaljuje na saradnji prilikom pisanja rada: mr Dragani Radević- program direktor Centra za preduzetništvo i ekonomski razvoj (CEED) Podgorica, Marijani Popović- viši savjetnik za Biznis registar u Crnoj Gori, Johan-u Sjöstrand-u – lider tima SCB-BPO (Statistics Sweden Balkan Project Office), Neli Mihailović-koordinator projekta SCB-BPO (Statistics Sweden Balkan Project Office).

- Ostvaruje saradnju sa biznis statistikama drugih zemalja i međunarodnim institucijama;
- Stara se o uskladjivanju sadržine, evidencije biznis statističkih istraživanja, daje inicijative i predloge za njihovu sadržajnu dopunu;
- Priprema statističke prognoze i trendove u pogledu razvoja biznisa, jer prognoziranje postaje najvažniji input u donošenju odluka (bolja prognoza, bolja odluka koju donosimo).

Analize biznis statistike pokazuju u kojim granama, sektorima, regionima ili oblastima ekonomski pokazatelji označavaju prosperitet ili stagnaciju. To može da bude smjernica, Vladi, preduzećima i drugim donosiocima odluka za vođenje ekonomske politike i/ili politike razvoja preduzeća.

Biznis statistika u praksi

Biznis statistika obezbjeđuje informacije o osnovnim ekonomskim pokazateljima poslovanja preduzeća.

Zemlje u okruženju su prelaskom platnog prometa u bankarski sistem tj. ukidanjem ZOP-a (Zavod za obračun i plaćanje), formirale posebne institucije koje se bave finansijskim posredovanjem i obradom završnih računa poslovnih subjekata (Centar za bonitet u Srbiji, FINA u Hrvatskoj). Ove institucije vrše prijem i obradu podataka finansijskih izvještaja poslovnih subjekata.

Reformom platnog prometa, tj. ukidanjem ZOP-a (Zavod za obračun i plaćanje), u Crnoj Gori nije formirana institucija koja bi vodila evidenciju o završnim računima i osnovnim finansijskim pokazateljima preduzeća. Podaci biznis statistike u Crnoj Gori dobijaju se organizovanjem mjesečnih, kvartalnih i godišnjih istraživanja, kao i sprovođenjem anketa npr: o radnoj snazi, o platama i zaposlenosti, o proizvodnji i sl.

Biznis statistika u Crnoj Gori

Privredni subjekti sa teritorije Crne Gore dostavljaju Privrednom sudu u Podgorici komplet obrazaca za godišnje račune i izvještaj revizora i to na kraju godišnjeg finansijskog obračunskog perioda. Godišnji računi privrednih subjekata u Crnoj Gori sadrže sledeće finansijske izvještaje: bilans stanja, bilans uspjeha, bilans novčanih tokova i iskaz o promjenama neto kapitala. Od kvaliteta i tačnosti tih dokumenata

zavisi kvalitet obrade podataka. Mogućnost korišćenja podataka u daljim analizama ograničena je nepostojanjem elektronske baze istih.

U Crnoj Gori, u toku je reforma zvanične statistike što bi trebalo da poveća stepen korisnosti ovih podataka, kako za analize, tako i za prognoze budućeg razvoja. Projekat reforme statistike treba da kreira okvir u kome će se poboljšati finansijsko izvještavanje u Crnoj Gori. Plan aktivnosti na realizaciji Projekta reforme statističkog sistema u Crnoj Gori, između ostalih aktivnosti (npr. izrada klasifikacije djelatnosti i definisanje institucionalnih sektora, procjena sive ekonomije, izrada pomoćnih tabela, izmjena zakonske regulative za statistička istraživanja i utvrđivanje metodologije statističkih istraživanja, edukacija), podrazumijeva i realizaciju izrade Biznis registra.

Pojam, definicija i značaj Biznis registra

Biznis registar predstavlja reprezentativnu bazu podataka, koji obezbjeđuju kvalitetne informacije o statusu pravnih subjekata, rezultatima poslovanja, poslovnoj aktivnosti, finansijskom položaju, informacije o likvidnosti odnosno bonitetu pravnih lica. Biznis registar u skladu sa potrebama korisnika podataka ima za cilj obezbjeđivanje ažurne, cjelovite i vjerodostojne informacije o poslovanju svakog poslovnog subjekta pojedinačno i privrede u cjelini. Djelovanje na kvalitet podataka i zadovoljavanje potreba korisnika podataka čini osnovni cilj i smisao Registra.

Informacije koje se mogu dobiti iz Biznis registra neophodne su pri donošenju odluka o:

- Planiranju poslovne, finansijske i investicione politike;
- Emitovanju, prodaji i kupovini hartija od vrijednosti;
- Procesu privatizacije;
- Odobravanju kredita;
- Postupku dokapitalizacije;
- Utvrđivanju položaja preduzeća u grupaciji i okruženju (rejting);
- Izboru dobavljača u javnim nabavkama;
- Ocjeni boniteta primaoca lizinga.

Ukratko, Biznis registar je jedinstvena, centralizovana elektronska baza obradjenih finansijskih podataka, standardizovanih posebnom metodologijom za utvrđivanje podataka integrisanih u cjelovit informacijski sistem.

Biznis registar u Švedskoj

U skladu sa odlukom švedskog Parlamenta, Statistika Švedske je 1963. ovlašćena da osnuje centralni Biznis registar. Biznis registar švedske statistike je registar kompanija i lokalnih radnih jedinica u Švedskoj. Registar uključuje sve zakonom obuhvaćene kompanije, a takodje sadrži i bazu podataka za preduzetnike. Preduzetnik u bazi ispunjava najmanje jedan od sledećih kriterija, i to da je: a) registrovan za plaćanje VAT¹²; b) registrovan kao poslodavac; c) ima registrovanu firmu; d) registrovan za korporativni porez u sektorima koji ne plaćaju VAT. Ostale kompanije u bazi su one koji ispunjavaju najmanje jedan od prva dva predhodno navedena kriterija.

U švedskom Biznis registru, smatra se da kompanija aktivno obavlja svoju djelatnost ako plaća VAT ili posjeduje sertifikat u sektoru koji ne plaća VAT. Sve kompanije koje, po definiciji registra, aktivno obavljaju svoju djelatnost, imaju makar jednu lokaciju redovnog poslovanja. U ovom kontekstu, lokaciju kompanije čine sledeće stavke: adresa, mjesto i opština objekta ili kompleksa objekata u kojima preduzetnici obavljaju svoje poslovne aktivnosti.

Biznis registar ažurira se informacijama koje se dobiju iz nacionalne Poreske uprave. Podaci o adresi i brojevima telefona dobijaju se svake druge sedmice od kompanije "Svensk Adressändring AB", koja je specijalizovana za dostavljanje sličnih podataka. Posebne vrste informacije koje se dobijaju od navedenih institucija ažuriraju se u kontinuitetu i direktno u Biznis registar, dok neke informacije zahtijevaju manuelnu provjeru prije postavljanja u registar. Sve informacije starijeg datuma čuvaju se u arhivi registra.

Upitnici koje priprema švedska statistika, u novembru mjesecu svake godine, šalju se svim onim preduzećima koji imaju više od jedne poslovne jedinice. Slanje ove vrste upitnika u skladu je sa lokalnim obavezama za upis specijalnih brojeva lokalnih radnih jedinica kompanijama koje svoje finansijske izvještaje ili izvještaje o prihodu dostavljaju Poreskoj upravi Švedske. Pojedine kompanije koje imaju više od jedne lokalne poslovne jedinice, dobijaju upitnik ponovo u aprilu mjesecu svake godine. Ove kompanije mogu takodje dobiti upitnike čija se sadržina pitanja odnosi na neku vrstu kontrole.

Svi podaci u švedskom registru su centralizovani i predstavljaju bazu za sva ekonomska istraživanja. Takodje švedski registar ima jaku institucionalnu saradnju sa Poreskom upravom. Generalno, ažuriranje podataka u švedskom Biznis registru radi se u kontinuitetu. Dostavljanje podataka za Biznis registar u švedskom

¹²VAT- Value Added Tax. U našem sistemu Porez na Dodatu Vrijednost -PDV

statističkom sistemu dio je poslovne i moralne etike svih preduzeća u Švedskoj, što predstavlja značajnu karakteristiku tog sistema.

Biznis registar u Švedskoj finansiran je sa 50% iz sredstava budžeta, a 50% finansija obezbjeđuju se prodajom podataka i analiza zainteresovanim korisnicima. Dio podatak koji se finansira iz budžeta se koristi se bez naknade i restrikcija i na uvid su svim zainteresovanim korisnicima. Za bilo koji drugi vid analize, Biznis registar Švedske naplaćuje svoje proizvode i usluge, bez razlike da li se radi o vladinim institucijama ili institucijama u privatnom sektoru. Registar je smješten u Örebro-u i ima oko 30 zaposlenih.

Biznis registar u regionu

Kada posmatramo zemlje u okruženju, projekat osnivanja Biznis registra odvija se i u Srbiji, sa izvjesnim razlikama u odnosu na Crnu Goru. Razlike se odnose na postojanje nešto drugačijih institucija koje svoj interes pronalaze oblasti biznis statistike.

Slovenija je jedina zemlja u okruženju koja ima Biznis registar. Slovenački Biznis registar nije baziran na iskustvu Švedske statistike.

Na Kosovu postoji "embrion" Biznis registra, ali podaci koji su dostupni, po ocjeni eksperata, nepouzdanog su kvaliteta. U Hrvatskoj je proces osnivanja Biznis registra u fazi razvoja. Što se tiče Albanije i Makedonije, u tim zemljama postoji neki oblik Biznis registra koji nije u funkciji, a Bosna i Hercegovina nema nikakav oblik sličnog Registra.

Biznis registar u Crnoj Gori

Statistički sistem Crne Gore uključen je u CARDS¹³ program preko koga nacionalna statistika dobija ekspertsku pomoć da bi u što kraćem roku statistički sistem u Crnoj Gori bio uskladjen sa evropskim standardima. Ostvarena je i saradnja sa švedskom statistikom (SCB-BPO)¹⁴ da bi proces harmonizacije bio ubrzan.

Zavod za statistiku treba da bude centar prikupljanja, obrade i deseminacije statističkih podataka, što podrazumijeva saradnju sa svim relevantnim institucijama u Crnoj Gori. Na taj način treba da se obezbijedi pristup rezultatima istraživanja

¹³ Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilization

¹⁴ Statistics Sweden-Balkan Project Office

svim institucionalnim jedinicama, koje u skladu sa zakonskim okvirom polažu pravo nad relevantnim bazama podataka.

Biznis registar u MONSTATU-u treba da bude institucionalno postavljen tako da ostvaruje saradnju sa svim relevantnim institucijama, koje će pomoći u formiranju baze finansijskih i podataka o zaposlenosti stanovništva u Crnoj Gori. Za dobijanje finansijskih podataka u Biznis registru predviđa se saradnja sa Poreskom upravom, a za dobijanje podataka o broju zaposlenih predviđa se saradnja sa Fondom Zdravstva. Trenutna situacija pokazuje da saradnja između institucija ne postoji u obliku u kom bi se podaci smatrali relevantnim, ažuriranim i spremnim. Nepostojanje elektronske baze podataka finansijskih izvještaja predstavlja jednu od barijera saradnje između institucija.

Nedovoljnu institucionalnu saradnju, koja sada postoji, treba da reguliše novi Zakon o statistici. U tom slučaju, tim¹⁵ koji radi na izradi Biznis registra očekuje da će se precizno definisati pravila i rokovi dostavljanja svih potrebnih podataka u elektronskoj formi, koji će se uvezati u softver i predstavljati bazu Biznis registra. U suprotnom, predviđaju se kaznene mjere.

Značajnost Biznis registra za Crnu Goru ogleda se u: a) budućim potencijalnim mogućnostima kreiranja politike razvoja malih i srednjih preduzeća, b) pregledu broja zaposlenog stanovništva, c) mogućnosti potrebnih ekonomskih izračunavanja i projekcije na bazi reprezentativnog uzorka preduzeća, d) radu na mnogim posebnim istraživanjima u zavisnosti od potreba korisnika, bilo da se radi o potrošnji, investicijama, kreditima, prometu ili zaduženosti privatnog sektora. Osim navedenih značajnosti, postojanje Biznis registra u jednoj zemlji bitan je uslov za ulazak u Evropsku uniju.

Za sada u Crnoj Gori postoji samo Administrativni registar. Administrativni registar je sudski registar Privrednog suda i predstavlja neku vrstu matične knjige u koji se preduzeća upisuju kad se osnuju i ispisuju kad prestanu da postoje. Podaci iz Administrativnog registra govore o preduzeću slično koliko i govore podaci iz "krštenice" o svakom pojedinačnom čovjeku: da se zna kad je rođen, ko su mu roditelji i ostalo. To je javni dokumenat i uvid u njega dostupan je na sajtu www.crps.cg.yu¹⁶. Svaki korisnik može da vrši pretragu registra preduzeća po sledećim stavkama: oblik društva, naziv, sjedište, lice, šifra djelatnosti. Privredni sud po zakonu mora da izda potvrdu da je neko preduzeće upisano u registar. Potvrda iz registra je potrebna preduzeću da može neometano da posluje. Administrativni registar je pravni registar, a Biznis registar je statistički registar. Administrativno

¹⁵ Izvor: Marijana Popović-viši savjetnik za Biznis registar u Crnoj Gori, MONSTAT

¹⁶ Web site Centralnog registra Privrednog suda

izvještavanje jeste izvor podataka, ali samo jedan u nizu, i to onaj koji sve više gubi na značaju

Biznis registar u Crnoj Gori još uvijek ne postoji, ali na njegovoj izradi aktivno se radi od prošle godine i rad na registru je u toku. Izazovi koji švedski eksperti vide u Crnoj Gori kada je u pitanju formiranje Biznis registra su sledeći:

- Usvajanje novog Zakona o statistici-Vlada mora da usvoji zakon koji će regulisati i funkcionisanje osnovnih principa rada Biznis registra;
- Ljudski resursi- neophodan je proces edukacije kadrova koji su uključeni u proces reforme statističkog sistema u Crnoj Gori;
- Edukacija potencijalnih korisnika o važnosti Biznis registra- postoje barijere, jer se ne postoji adekvatna informisanost o važnosti Biznis registra, kako institucija u Crnoj Gori koje sada koriste podatke, tako i institucija koje su potencijalni bile korisnici istih.

Tim na izradi Biznis registra najavio je prvu značajnu provjeru programa baze podataka za decembar mjesec tekuće godine, a kao vrlo optimističan plan iznijeli su da se finalna verzija baze očekuje u junu 2006. Konsultanti u formiranju Biznis registra u Crnoj Gori su eksperti iz Švedske. Prenoseći svoja iskustva švedski konsultanti su naglasili: "Biznis registar nema finalnu verziju. On se uvijek ažurira, usavršava i dopunjuje. I taj posao se nikada ne može zvati završenim".

Biznis registar treba da predstavlja nacionalni provajder poslovnih informacija pravnih lica u zemlji, koji pod jednakim uslovima pruža pouzdane, sistematizovane i relevantne informacije svim učesnicima na otvorenom tržištu zemlje. Takodje, biznis registar treba da obezbijedi snažnu podršku u operativnom i strateškom odlučivanju privrednih subjekata i doprinese efikasnijem rukovodjenju, optimalnom upravljanju, smanjenju stepena rizičnosti poslovanja, projektovanju daljeg razvoja tržišnih subjekata i povećanju stepena sigurnosti u pravnom prometu.

Metodološki uspostavljeni standardi podataka treba da učine Biznis registar izuzetno kvalitetnom osnovom za ocjenu poslovanja pravnih lica, jer utvrđivanjem pokazatelja usaglašenih sa standardima, koji važe za članice Evropske unije, obezbeđuje se njihova uporedivost.

Takodje, u prilog ambicijama državne politike naše zemlje, izrada Biznis registra predstavlja jedan od uslova za ulazak Crne Gore u Evropsku uniju.

Zaključak

Uključivanjem tržišta naše zemlje u razvijena finansijska tržišta, stvoren je preduslov za osnivanje i razvoj kvalitativno novih institucija, koje bi obezbjeđivale relevantne poslovne informacije o svim učesnicima na tržištu.

Pokazatelji koji čine elemente biznis statistike u Crnoj Gori postoje i predstavljeni su u Master planu statističkih istraživanja¹⁷. To su npr: indikatori radne snage, kratkoročni i ostali ekonomski indikatori industrijske proizvodnje, građevinarstva, promet u trgovini na malo, promet u industriji itd. Podaci koji postoje, zasnovani su na mjesečnim, kvartalnim, godišnjim istraživanjima, anketama o radnoj snazi itd.

Medjutim, sa druge strane odgovor na pitanje: "Da li je crnogorska privreda likvidna ili nelikvidna?", nije lako utvrditi u odsustvu pouzdanih podataka koji se dobijaju analizom završnih računa. U prethodnom periodu ZOP je u okviru Centralne Banke obradljivao sve ove podatke, ali ukidanjem ZOP-a ova nadležnost je prenijeta na druge institucije. Danas se završni računi samo skladište u Privrednom sudu jer ih niko ne obradjuje. Iako ima dosta posrednih indikatora koji ukazuju na to da je crnogorska privreda kao cjelina likvidna, kao na primjer, rast novčane mase, pozitivne stope ekonomskog rasta i sl., Biznis registar spontano postaje neophodan instrument. Nije sporno da u crnogorskoj privredi postoji jedan broj preduzeća koja su suočena sa problemom lošeg poslovanja i niske likvidnosti. Nije sporno ni to da u u crnogorskoj privredi postoji jedan broj neuspješnih preduzeća koja bankrotiraju. Iako su takve pojave svojstvene tržišnoj privredi, sporno je to što broj bilo jednih ili drugih preduzeća niko ne zna, kao što se ne zna ni broj ni struktura uspješnih preduzeća koja dolaze na njihovo mjesto.

U cilju davanja odgovora na ova pitanja, kao početak rješenja, nameće se potreba za Biznis registrom.

¹⁷ Izvor: Monstat

Literatura

1. Baćović mr Maja (2003), "Sistem nacionalnih računa", Institut za strateške studije i prognoze, Podgorica
2. Centar za preduzetništvo i ekonomski razvoj & Centar za Aplikativna istraživanja, (2002), "Montenegro Business Statistics", Podgorica
3. Institut za strateške studije i prognoze (2003), "Koncept novog statističkog sistema u Crnoj Gori" (predlog projekta), Podgorica
4. Vukotić dr Veselin (2001), "Makroekonomski računi i modeli", CID Podgorica
5. Vukotić dr Veselin (2005), "Konceptijske osnove novog ekonomskog sistema u Crnoj Gori", Podgorica
6. Vlada Republike Crne Gore, Agenda ekonomskih reformi

Web sites

1. <http://www.balkanprojectoffice.scb.se>
2. <http://www.crps.cg.yu>
3. <http://www.eurostat.org>
4. <http://www.monstat.cg.yu>
5. <http://www.scb.se>
6. <http://www.sbs.gov.uk>
7. <http://www.stat.si>
8. <http://www.unece.org>
9. <http://www.webrzs.statserb.sr.gov.yu>

Vuk Žarić*

Crna Gora – konkurentna destinacija za investicije (SWOT analiza)

Abstract

Foreign direct investments (FDI) are very important factor of development of country, which have multiplicative effects on the whole Economy. Foreign direct investments do not represent only the new capital, also they influence at and growth and development institutions, economics freedom, animate free market, influence employees, infrastructure, and so on.

Montenegro are needed FDI, because, every bodies knows what was doing on the territory near Montenegro. From foreign direct investment, Montenegro expects to speed up process of privatization, to make missing institutions and infrastructures.

The objects of this case, is to indicate that is Montenegro competitive investment destination, and there are consist many strengths, how to foreign investors come to Montenegro.

Key words: *investments, economic development, strengths, weakness, opportunity, threats, transition.*

Uvod

“Strane direktne investicije nastaju kada firma investira direktno u kapacitete da bi proizvela i/ili plasirala proizvod u stranu zemlju. Strane direktne investicije su kategorija međunarodnih investicija koja odražava činjenicu da rezident jedne ekonomije ima trajni interes u preduzeću rezidentu druge ekonomije”(G.Hill). Trajni interes podrazumijeva da postoji dugoročan odnos između direktnog investitora i preduzeća u drugoj ekonomiji, kao i značajan stepen uticaja direktnog investitora na menadžment tog preduzeća.

Direktne strane investicije mogu da nastanu osnivanjem potpuno novog preduzeća, i u tom slučaju radi se o green-field investicijama, udruživanjem kapitala-joint

* Crnogorska agencija za promociju investicija (MIPA)

venture investicije, ili akvizicija postojećih preduzeća u drugoj državi (međudržavni merđžeri i akvizicije).

Postavlja se pitanje, zašto se firma izlaže svim poteškoćama i troškovima koji prate uspostavljanje operacija u stranoj zemlji? Zar nije jednostavnije da uveze potrebne sirovine u svoju zemlju i odatle ih dalje distribuiraju? Za odgovore na ova pitanja, postoje tri osnovna razloga: **prvi**, koji je možda i glavni razlog jeste stvaranje profita ili nekog drugog oblika prihoda (kamata, dividende), **drugi** argument je strateško ponašanje, i **treći** se odnosi na pristup nesavršenosti tržišta. Naravno, postoji i mnoštvo drugih razloga, koji su ipak u zaleđi prethodna tri. Izdvojio bih sledeće: jeftinija radna snaga u inostranstvu, niže cijene sirovina i energije, želja da se kompletira proizvodni proces, otvaranjem novih pogona, potreba da se poveća plasman kapitalnih dobara, izbjegavanje plaćanja carina i drugih uvoznih dažbina, i sl.

Crnoj Gori su potrebne strane investicije, jer poznato je kroz kakav je period ona prošla, počev od zakašnjelog procesa tranzicije, višegodišnje izolacije, sankcija međunarodne zajednice, i dr. Od SDI se očekuje ne samo da ubrza proces tranzicije, već i da izgradi nedostajuću institucionalnu i fizičku infrastrukturu, poveća konkurentnost domaće privrede, zaposlenost, bruto društveni proizvod, i dr. Crna Gora ima resurse, ali nema kapital da te resurse pokrene.

Globalizacija i direktne strane investicije

U novijoj eri, strane direktne investicije predstavljaju jedan od ključnih faktora ekonomskog razvoja. Oni uz trgovinu predstavljaju osnovni mehanizam globalizacije svjetske privrede, odnosno globalizacije poslovanja preduzeće. U uslovima globalizacije, odnosno u uslovima konkurentnosti, preduzeća su tražila način da obezbjede što efikasnije kanale, kojim bi obezbjedili pristup tržištu kako sa stanovišta inputa tako i sa stanovišta outputa. Strane direktne investicije u tom kontekstu pružaju idealno rešenje, jer one omogućavaju da se razmještanjem svojih proizvodnih sistema i ostalih poslovnih funkcija u globalnim razmjerama, obezbjedi najpovoljnije snabdjevanje sa jedne strane – sirovinama, energijom i radnom snagom, a sa druge strane najprofitabilniji plasman svojih proizvoda/usluga.

Polazne osnove za investicionu klimu su:

- stabilna politika i vlada koja bi bila u stanju da proizvede stabilne i razumne ekonomske smjernice;
- izbjegavanje pretjeranih restrikcija i regulacija;
- postojan funkcionalan pravni i poreski sistem.

Prisustvo direktnih stranih investicija ima višestruki efekat, koji je mnogo veći od samog plasmana kapitala. SDI predstavljaju jedan od najvažnijih instrumenata posredstvom kojih nacionalna ekonomija ima mogućnost za povećanje proizvodnje, BDP, uvoza know how'a, rasta zaposlenosti, poboljšanje infrastrukture, smanjenje siromaštva, povećanje budžetskih prihoda. Mogućnost da se kapital investira u drugoj zemlji omogućava kompanijama u zemljama domaćinima finansiranje investicija za koje u njihovim ekonomijama nema dovoljno novca, odnosno štednje.

Korist koja se danas ostvaruje korišćenjem SDI uslovljena je da se danas na globalnom tržištu kapitala stvori oštra konkurencija u cilju privlačenja SDI.

Crna Gora teži da privuče što više stranih investicija. U tom pravcu mora da se posveti poboljšanju ukupnog investicionog ambijenta, realizacijom ključnih ciljeva zadatih i u Agendi ekonomskih reformi. U njoj je cilj privlačenja stranih investicija označen kao jedan od primarnih, imajući u vidu efekat istih na sniženje nezaposlenosti i prije svega na stvaranje nove zaposlenosti kroz otvaranje novih preduzeća.

Motivi stranih investitora za investicijama

Motivi koji pokreću strane investitore da ulažu svoj kapital u inostranstvu su mnogobrojni. Teoretičari se po ovom pitanju uglavnom slažu i daju sledeće grupe motiva:

- **Transportni troškovi**-dodati na troškove proizvodnje- postaje neprofitabilno da se neki proizvodi transportuju na veće distance. To je posebno tačno za proizvode koji imaju nisku vrijednost u odnosu na težinu i mogu biti proizvedeni na bilo kojoj lokaciji (npr.cement)
- **Traženje novih tržišta**-kompanija investira u neku zemlju kako bi značajnije proširila svoje poslovanje i na teritoriju te zemlje i tako povećala tržište.
- **Eksploataciju resursa**- investiranjem sa ciljem da se stekne kontrola nad eksploatacijom strateških resursa. Resursi mogu biti materijalni (nafta, ugalj..) ili ljudski (radna snaga)
- **Prednosti lokacije**- prednosti koje nastaju usled korišćenja prirodnih bogatstava ili sredstava koja su vezana za određenu lokaciju i koju firma smatra vrijednom da je kombinuje sa svojim sredstvima (kao što su tehnološki, marketing ili menadžment know-how firme).
- **Strateško ponašanje**-zauzimanje što povoljnijeg položaja u odnosu na konkurenciju. Pod strateškim ponašanjem se takodje podrazumijeva

mogućnost preduzeća da po potrebi izmjesti svoj proizvodni pogon-ukoliko postoji nepovoljna ekonomska politika matične zemlje.

Crna Gora i direktne strane investicije

Duboka ekonomska kriza koja je posledica desetogodišnjeg perioda izolacije i ratova, odlaganje procesa tranzicije, zastarela tehnologija i nedostak domaćeg kapitala, nameće činjenicu da bez stranih investicija Crna Gora neće biti u stanju da razvije i modernizuje svoju ekonomiju. Činjenica je da na teritoriji Crne Gore nije bilo ratova, ali s obzirom na sve što se dešavalo u okruženju, Crna Gora je bila ograničena u pogledu sprovođenja reformi društva. Upravo direktne strane investicije se javljaju kao moguće rešenje da popune «tranzicioni ambis» koji se ubrzano širi gašenjem nerentabilnih preduzeća i restrukturiranjem neefikasne privrede uopšte. Crna Gora posjeduje resurse (prirodne), ali nema dovoljnu količinu kapitala da pokrene te resurse, da ima stvarnu korist od njih. Strategija Crne Gore za privlačenje stranih investicija ne treba da bude sektorski orjentisana, već usmjerena ka poboljšanju ukupnog sistema za bavljenje biznisom, jer biznis, odnosno tržište je to koje ima regulatornu ulogu.

Integracije Crne Gore u mnogobrojne svjetske, regionalne organizacije i inicijative sjedne, i sve veća svojina u privatnom vlasništvu-odnosno podmakli proces privatizacije sdruge strane, dovele su do toga da je porastao interes firmi i banaka iz EU da investiraju u našu zemlju. Ovdje se pre svega radi o strateškim investitorima, koji ne žele samo da zarade na razlici između kupovne i prodajne cene, već da u našu zemlju prenesu tehnološka i upravljačka znanja, kako bi omogućili razvoj proizvodnje i podizanje nivoa usluga za potrebe domaćeg, ali i šireg stranog tržišta.

Da je Crna Gora na pravom putu govori i podatak o količini kapitala koji je ušao u Crnu Goru putem direktnih stranih investicija (u periodu od 1997 do juna 2005 iznosile su oko 665 miliona €). Među najznačajnijim investitorima koji su ušli u Crnu Goru su:

INVESTITOR	ZEMLJA PORIJEKLA	VID BIZNISA
Hellenic Petroleum	Grčka	Gorivo, nafta i naftni derivati
Interbrew	Belgija	Pivo
Daido Metal	Japan	Proizvodnja
Matav	Mađarska	Telekomunikacije
Telenor	Norveška	Telekomunikacije
Nova Ljubljanska Banka	Slovenija	Finansijske usluge
Opportunity Bank	Belgija	Finansijske usluge
HIT Nova Gorica	Slovenija	Ugostiteljstvo
Bebler&Jacobsen	Engleska	Ugostiteljstvo
Gorenje	Slovenija	Elektromašinske komponente
Siemens	Njemačka	Elektromašinske komponente

U Crnoj Gori je 1.marta otvorena Agencija za promociju stranih aktivnosti- MIPA koja treba da odigra značajnu ulogu u poboljšanju poslovne klime za domaće i strane investitore, kao i da pomaže državi pri privlačenju stranog kapitala, tehnologija i lakšem pristupu međunarodnom tržištu. MIPA treba da plasira što više informacija o mogućnostima investiranja u Crnu Goru i da firmama koje iskažu interes ponudi potrebnu pomoć. Agencija, takodje, treba da doprinese uspostavljanju što bolje investicione strategije koja bi bila bazirana na unapredjenju strateških investicionih prednosti Crne Gore i njihove prezentacije potencijalnim investitorima.

Međunarodne institucije koje prate reforme u Crnoj Gori znaju da je uradjeno dosta, međjutim oni nisu ti koji ulažu novac. Upravo MIPA treba da generiše potencijalne investitore i da ih upozna sa potencijalima Crne Gore.

Od 1997.g. do januara mjeseca 2005. godine 42 zemlje su investirale u Crnu Goru, među kojima je najveći broj investitora dolazio iz Italije, Kine, Slovenije, Rusije, Hrvatske, itd. Najznačajnije zemlje investitori po obimu ulaganja bile su Mađarska, Slovenija i Rusija.

Ono što se mora posebno naglasiti jeste da je Slovenija ulagala u raznovrsne oblasti – poljoprivredu, turizam, industriju i bankarstvo (Gorenje i Bokeljka, Ljubljanska banka i Montenegro banka, hotelski kompleksi Hit Nova Gorica i Maestral, itd.)

Strane direktne investicije u Crnoj Gori

Investiciona kategorija	2003	2004
Prodaja imovine	5.306	10.626
SDI u proizvodnu djelatnost	2.157	2.274
SDI u uslugama	24.235	37.671
SDI u finansijskim organizacijama	12.091	1.239
Ukupno	43.789	51.810

izvor: Centralna banka Crne Gore

Kao što se može pretpostaviti najveći dio SDI u Crnoj Gori je ostvaren kroz privatizacioni proces. U periodu 1997.-2003. SDI u Crnoj Gori su kumulativno iznosile 331 milion Eura, od kojih privatizacioni prihodi čine 120 miliona, trogodišnji investicioni ugovori 105 milion, a investicije u nove biznise 107 miliona eura-greenfield (Izvor: (Vienna Institute for international Economic Studies, OECD, 2003)

Kada govorimo o trendu kretanja SDI u Crnoj Gori, moramo da primjetimo značajan porast u 2004, a posebno u prvom polugodištu 2005 godine. Tome sigurno doprinosi privatizacija Telekoma, koji je prodat Madjarskoj kompaniji Matav.

Zacrtni priliv za ovu godinu (150 mil€) je ispunjen već u prvom polugodištu, ali se očekuje dodatni priliv kapitala, ako se zna da proces privatizacije još nije završen. Za prvih šest mjeseci strane direktne investicije u Crnoj Gori su dostigle iznos od 213 miliona €, a sobzirom da još u potpunosti nije okončan privatizacioni proces Kombinata aluminijuma, Podgoričke banke, Brodogradilišta Bijela, dijela hotelskog sektora kao i dijela vojne imovine, ukupna suma će preći 300 miliona € ove godine.

Većina teoretičara smatra da novac koji je ušao u neku zemlju u procesu privatizacije, ne treba ubrajati u direktne strane investicije. Sa takvim mišljenjem se ne slažem, posebno ne kad je u pitanju Crna Gora! Zašto? Ako uzmemo kako su preduzeća poslovala prije procesa privatizacije, kakav je bio poslovni ambijent, jasno će nam biti da novac koji je ušao preko privatizacije predstavlja *green-field* investiciju, jer su zapravo stvorena potpuno nova preduzeća, odnosno stvoren je jedan novi poslovni ambijent.

Swot analiza Crne Gore kao investicione destinacije

Prednosti (strenghts):

- **Dobra geografska lokacija**-locirana na prirodnom raskršću između Zapadne Evrope i Bliskog Istoka. Crna Gora ima velike mogućnosti u turizmu, a sa njenih obala kreću najkraći morski putevi dostupni zemljama Srednje Evrope. Luke, Aerodromi, putna infrastruktura koja se iz dana u dan sve više modernizuje predstavljaju dobru preporuku Crnoj Gori.
- **Prirodni resursi (izvor: www.crnago.com)**
 - Poljoprivredni potencijali (voće, povrće, hrana, vino, riba)
 - Obala Crne Gore u dužini od 293 km
 - Mogućnost proizvodnje od 100,000 tona aluminijuma
 - Proizvodni kapaciteti za proizvodnju 400,000 tona čistog čelika
 - Proizvodni kapaciteti za proizvodnju 1,000,000 tona boksita
 - Proizvodni kapaciteti za proizvodnju 75,000 tona soli
 - Proizvodni kapaciteti za proizvodnju 2,700,000 tona uglja
 - Servisi: Jadransko brodogradiliste Bijela je preduzeće koje se bavi remontom i gradnjom plovni objekata. Posjeduje dva doka, i tri gata na kojima je moguće istovremeno remontovati i do 15 brodova. Pored dokova i gatova tu su i radioničke hale u kojima se vrši dio remonta rezervnih djelova.
 - Luka Bar i prekomorska i primorska industrija
 - U Crnoj Gori postoje 13 244 firme koje su u privatnom vlasništvu, što predstavlja 85% ukupno registrovanih firmi,
 - Posebna mogućnost Crne Gore je turizam
- **Najniža stopa inflacije** u Centralnoj i Istočnoj Evropi-2,8% sa tendencijom pada
- **Stabilna valuta**-kao što je poznato u Crnoj Gori se od 1.1.2003 kao zvanično sredstvo plaćanja koristi Euro.
- **Brz tempo ekonomskih reformi i brz proces privatizacije.** Naravno ove dvije stvari mora pratiti i usaglašavanje zakonodavstva (stvaranje liberalnog trgovinskog režima, osnivanje slobodnih zona, bankarska stabilnost)
- **Zaštita stranih investicija**-Crna Gora je članica MIGA-e od marta 2005

- **Jeftina radna snaga** koja je uzgred veoma kvalifikovana
- **Upravljanje u kompanijama shodno procentualnom učešću**
- **Makroekonomska stabilnost** - prema makroekonomskim pokazateljima i predviđanjima privreda Crne Gore kreće se stabilnom uzlaznom putanjom rasta, uz opadajući trend inflacije, budžetskog deficita i nezaposlenosti, što sve pretpostavlja stabilnije uslove za privlačenje SDI.
- **Nadležnosti u oblasti investicione i ukupne razvojne politike** - Crna Gora samostalno kreira svoju investicionu politiku, fiskalnu, trgovinsku i carinsku politiku, ima jasne nadležnosti u oblasti kreiranja osnovnih poluga ekonomskog rasta, realizaciji procesa ekonomskih reformi i reformi javne administracije.
- **Privreda otvorena prema Evropskoj Uniji i susjednim Zemljama.** Činjenica je da je Crna Gora mala zemlja i samim tim malo tržište. Treba biti svjestan da niko u Crnu Goru neće doći samo zbog crnogorskog tržišta koje ima vidljive granice rasta (615 000 stanovnika). Strani investitor će doći u Crnu Goru jer sa tog područja može da plasira robu kako u zemlje u okruženju tako i u EU. Ulažući u Crnu Goru strani investitor ima prolaz tržištu kojeg sačinjava oko 150 mil. stanovnika.

Crna Gora ima sklopljene ugovore sa sledećim zemljama:

- Albanija-ugovor koji je stupio na snagu u junu 2004 godine
- Bugarska (jun 2004) , očekuje se od 2007 ukidanje carinskih obaveza između ove dvije države, 80% roba se sada ne carini
- Bosna i Hercegovina (april 2004), carinske obaveze 0%
- Hrvatska (jul 2004), 70% roba se ne carini
- Makedonija (1996)
- Moldavija (2004), carinske obaveze 0%
- Rumunija (jul 2004), sporazum podrazumijeva oslobađanje carina za sve proizvode, osim za 4 strateška proizvoda

Ostali trgovački sporazumi:

- **Slobodno trgovački sporazum sa Rusijom**-zaključen avgusta 2000 godine, čini Srbiju i Crnu Goru naročito atraktivnim za strane investitore i proizvođače. Predviđa se da će tokom 2005 godine da se ukinu sve barijere za izvoz proizvoda iz Srbije i Crne Gore na tržište Rusije. Lista proizvoda koje uključuje ovaj trgovački sporazum nije zaključena, i ona

za sada uključuje: živinu, šećer, čokoladu, alkoholna pića, sapune, tekstil, tepihe, drveni namještaj, pribore za domaćinstvo, automobile.

- **Sporazum sa Evropskom Unijom**-EU je preduzela korake u regionu u cilju da osnaži privredu, kako bi ih što bolje pripremila na međunarodnu tržišnu utakmicu. Proizvodi koje proizvode Srbija i Crna Gora generalno se mogu izvoziti u zemlje Evropske Unije sa izuzetkom par proizvoda.
- **Sporazum sa zemljama EFTA**-Švajcarska, Norveška, Island, Lihteštajn-preliminarna deklaracija je potpisana decembra 2000, kada je dogovoren jedinstveni tretman za proizvode Srbije i Crne Gore na tržištu ove četiri zemlje.
 - **Zaštita svojinskih – imovinskih prava**, uključujući i intelektualnu svojinu i sistem obezbjeđenja potraživanja (hipoteka i fiducija);
- **Nacionalni tretman** – strani investitor ima ista prava i obaveze kao i lokalni, uz mogućnost da bez ograničenja bude akcionar u kompaniji, kao i kupac nekretnina (uz uslov reciprociteta);
- **Slobodan transfer reinvestiranja dobiti i plaćanje u inostranstvu;**
- **Oporezivanje** kao i za domaća pravna lica uz korišćenje poreskih olakšica i pogodnosti;
- **Stopa poreza na dobit je proporcionalna i iznosi 9% od poreske osnovice**
- **Mogući su različiti vidovi ulaganja** (privatizacija, kupovina imovine i akcija kompanije, investiranje u sve vrste projekata, samostalno ili zajedničko osnivanje kompanija, banaka, zajednička ulaganja, koncesije, BOT aranžmani, ugovorni modaliteti: lizing, franšizing i td.);
- **Maksimalno liberalizovan režim spoljne trgovine**, plaćanje 15% poreza na dobit pravnih lica za iznose do 100.000 € i 20 % za iznose preko 100.000 €;
- **Oslobađanje od carinskog oporezivanja za investicije u robi** (koja se unosi kao ulog stranog investitora);
- **Oslobađanje od plaćanja poreza na dobit** (u periodu od 3 godine) za osnivanje pravnog lica u nerazvijenim opštinama (proizvodne djelatnosti);
- **Poreske olakšice** (porez na dobit) za ulaganje u osnovna sredstva (reinvestiranje) – 25% od izvršenih ulaganja;

- **Izbjegavanje duplog oporezivanja;**
- **U slobodnim zonama korisnici i operatori su u potpunosti i vremenski neograničeno oslobođeni plaćanja poreza na dobit pravnih lica.**

Nedostaci (weekness):

- **Nivo poreza nije generalno visok ali je izvršenje poreskih obaveza nisko** - Ukupno poresko opterećenje u Crnoj Gori je na nivou EU (34%), međutim efikasnost naplate je izuzetno niska, posebno imajući u vidu veličinu javnog sektora
- **Nivo poreza na zarade obeshrabruje osnivanje novih radnih mjesta** – Crna Gora treba da se orijentiše na smanjenje poreskog opterećenja za zaposlene, pošto je na ovaj porez strani investitor izuzetno osjetljiv
- **Kasni proces tranzicije** – što i ne treba da čudi ako se uzme u obzir šta se sve dešavalo u okruženje Crne Gore (ratovi, sankcije,..)
- **Manjkavosti u administrativnom sistemu** – administracija je veoma velika i zahtjeva veliko vrijeme. Posebna mana, je što se donesene odluke sporo plementiraju. U posljednje vrijeme radi se puno na otklanjanju tih nedostataka, tako da danas procedura za otvaranje kompanije koja bi bila u stranom vlasništvu potrebno je 4 dana, što se smatra relativno brzom procedurom.
- **Izvoznici nedostaje pristup inputima po svjetskim cijenama**- Preduzeća koja imaju šansu da izvoze, uzimajući u obzir postojanja velikog spoljnotrgovinskog duga, treba da dobiju popuste na uvozne repromaterijale koje ulaze u proces proizvodnje, jer uvozne carine efektivno povećavaju cijene gotovih proizvoda, koji ih čine nekonkurentnim na globalnim tržištima. Rešenje predstavlja uvođenje carinskih olakšica unutar sistema.
- **Vlasnička prava nad zemljištem su neodređena** - Ovo predstavlja jedan od ključnih problema i uzroka nepovjerenja stranih investitora, jer jedan od prvih uslova na kojem strani investitori insistiraju, predstavlja zaštita vlasništva koja mora biti precizno definisana. U tom smjeru Zakon o restituciji predstavlja rešenje čijom direktnom i doslovnom primjenom se

ovaj problem sanira i u funkciji vremena treba da se poveća povjerenje stranih investitora, kada govorimo o sigurnosti investiranja u Crnu Goru

- **Nedostaje koordinirani, sistematski pristup u uklanjanju administrativnih barijera za investicije** - Prema ekspertima UNCTAD-a kao jedan od najvećih barijera za privlačnije SDI predstavljaju troškovi kao i komplikovanost administracije. Pojednostavljivanje administrativnih procedura dovodi do smanjenja troškova i vremena, a koja će ujedno dovesti i do povećanja transparentnosti procedure i smanjenja korupcije. U tom pravcu se neophodno je stvaranje komisije koja će izvršiti monitoring i dati predloge za smanjenja administrativnih barijera.

Šanse (Opportunity)

- **Visoki potencijali** za ekonomski rast u Centralnoj i Istočnoj Evropi
- **Mogućnost za razvoj turizma** - Crna Gora je po prostoru mala, ali po prirodnim komparativnim prednostima, bogatstvu kulturno – istorijskih znamenitosti i drugo predstavlja jednu od najljepših turističkih destinacija. Smještajni turistički kapaciteti broje 150.000 ležaja, od čega u osnovnom obliku (hoteli, moteli, pansioni, turistička naselja) oko 37.000 ležaja. Izražena nesrazmjera u prostornoj distribuciji smještajnih kapaciteta omogućava da se brojni, visoko atraktivni, ekološki kvalitetni i na tržištu veoma traženi turistički potencijali nalaze na razvojnim marginama i predstavljaju osnovu za [ino-ulaganja](#).
- **Porast zaposlenosti** – sa dolaskom novog kapitala, raste potreba za novim radnim mjestima, o čemu se stara novi vlasnik. Poboljšava se kvalifikaciona struktura radne snage, koja se posredno ili neposredno prenose na druge djelove privrede.
- **Uvozom kapitala obezbjeđuje se bolja snabdjevenost domaćeg tržišta**, kako u pogledu količine tako i u pogledu asortimana.
- **Poboljšanje konkurencije** – uvoz kapitala pozitivno utiče na poboljšanje konkurencije, što ne poboljšava samo položaj domaćih kupaca, već i podstiče proizvođače na unapređenje proizvodnje, sniženje troškova, čime se povećavaju šanse i za izvoz.

- **Nova tehnologija** – kroz SDI se obezbjeđuje i prenos nove tehnologije koja će unaprijediti rad kako firme koja je donijela tehnologiju tako i drugih preduzeća, u drugim sektorima privrede.
- **Efekat ugledanja** – uspješno poslovanje preduzeća gdje je angažovan strani kapital podstiče i druga preduzeća da unapređuju proizvodnju, razvijaju organizaciju, poboljšavaju marketing, isl.
- **Promjene u trgovinskom bilansu** – sa uvozom nove tehnologije prestaje potreba za nekim proizvodima koji su se do tada uvozili.
- **Promjene u platnom bilansu** - uvozom kapitala omogućava se finansiranja deficita platnog bilansa, čime privreda dobija više vremena za potrebe prilagođavanja u cilju obezbjeđivanja spoljne ravnoteže.
- **Mogućnost porasta budžeta** – sa porastom prihoda firme rastu i budžetski prihodi po osnovu poreza, što se sve reflektuje na porast javne potrošnje.

Opasnosti (Threats)

- **Odlazak kapitala u druge zemlje** – sve zemlje, posebno zemlje u okruženju su zainteresovane za priliv kapitala radi osposobljavanja svojih proizvodnih kapaciteta.
- **Deformacija privredne strukture** – pod uticajem stranog kapitala, privreda se razvija prema potrebama i interesima stranaca. Zbog toga može doći do konstituisanja deformisane privredne strukture, odnosno disproporcije u razvoju pojedinih grana.
- **Strani kapital iscrpljuje domaće prirodne resursa** – prekomjerno iskorišćavanje neobnovljivih (rude) i sporo obnovljivih resursa (šume) može ugroziti budući razvoj nacionalne privrede.

Značaj i dostignuća Crne Gore kao investicionog potencijala

U posljednjih nekoliko godina ispunjena su dva veoma značajna cilja:

- 1.) uspostavljeni su ekonomski temelji i
- 2.) primijenjen je set zakona iz oblasti ekonomije vezanih za otklanjanje biznis barijera

Od marta mjeseca kada je počela sa radom Agencija Crne Gore za promociju stranih investicija ubrzano se radi i na ispunjenju trećeg cilja koji se tiče definisanje i podsticanje mjera koje podstiču **strane investicije**.

Poslovni ambijent u Crnoj Gori je značajno pobošljan tokom poslednjih nekoliko godina. Usvojeno je niz zakona koji su usaglašeni sa standardima EU, i koji su postavili dobar institucionalni okvir za sprovođenje ekonomske politike, definisane Agendom ekonomskih reformi.

Međutim, iako je Crna Gora učinila značajne korake u smjeru pospješivanja zakonske regulative koja parira svjetskim standardima i stvaranja potrebnih institucija za privlačenje investicija, moramo konstatovati i ono što su naglasili eksperti FIASA kao glavni problem za investiranje u Crnoj Gori je tzv. implementacioni jaz koji predstavlja sporost ili nepoštovanje primjene istih, a karakterističan je za sve zemlje u tranziciji.

Privlačenje stranih investitora

Od samog početka procesa tranzicije (od 2001godine) Crna Gora je napravila značajan broj institucionalnih reformi koji se razvijaju ubrzanim tempom. Od tih institucionalnih promjena se očekuje da slijede i podrže promjene koje se dešavaju u ekonomiji Crne Gore, koja prolazi kroz proces privatizacije, prestruktuiranja preduzeća, formiranja tržišta kapitala, ojačavanja bankarskog sektora i priliva stranih investicija.

Nepriistrasan, profesionalan i efikasan sudski sistem je ključan za investiranje i poslovanje. Isto tako, za sprovođenje ugovora. Crna Gora teži da iskoristi iskustva sistema zemalja koje imaju mnogo dužu demokratsku tradiciju od nas, i na taj način izgradi sudski sistem prihvatljiv za sve. Za postizanje ovog cilja sigurno je potrebno i vrijeme. Napretka sigurno ima, i on je veoma vidljiv.

Glavni zakoni i drugi propisi koji su doneseni u poslednjih nekoliko godina, a koji se odnose na privatizaciju i strana ulaganja:

1. Zakon o stranim ulaganjima (donešen 2001)
2. Zakon o hartijama od vrijednosti (2001)
3. Zakon o Centralnoj banci (2001)
4. Zakon o bankama (2001)
5. Zakon o stečaju i likvidaciji banaka (2001)
6. Zakon o obezbjeđivanju potraživanja (2002)
7. Zakon o osiguranju depozita (2003)

8. Zakon o regulisanju obaveza i potraživanja po osnovi ino-duga i devizne štednje građana (2003)
9. Zakon o prezu na dodatu vrijednost (2002)
10. Zakon o porezu na dohodak fizičkih lica (2002)
11. Zakon o porezu na dobit pravnih lica (2002)
12. Zakon o akcizama (2002)
13. Zakon o poreskoj administraciji
14. Zakon o porezu na nepokretnosti (2002)

Shodno usvojenim zakonima osnovani su:

- Centralna banka Crne Gore;
- Komisija za hartije od vrijednosti Crne Gore;
- Centralna depozitarna agencija Crne Gore;
- 6 Privatizacionih fondova, 4 brokerske i 1 dilerska kuća;
- 3 mikrokreditne finansijske organizacije.

Na osnovu ovoga možemo zaključiti da je poslovni ambijent u Crnoj Gori u poslednjih nekoliko godina značajno poboljšan. Donešeni zakoni su u skladu sa standardima EU, koji treba da omoguće ostvarivanje ciljeva zacrtanih u Agendi ekonomskih reformi.

Jedan od glavih ciljeva koji je označen u Agendi jeste i privlačenje stranih investicija, imajući u vidu kakav je njihov uticak na privredu, prije svega na zaposlenost, povećanje kapitala i sl. Tokom prethodnih godina mnogo je urađeno, posebno kad je u pitanju zaštita vlasničkih prava, kao i o proceduri ulaska stranih investitora, koja je uzgred mnogo olakšana. Ono što Crna Gora treba da uradi jeste da uvede poreske olakšice, i da poboljša radno zakonodavstvo, koji ne ide na ruku stranim investitorima.

Prema istraživanju Agencije za promociju stranih investicija (MIPA), u saradnji sa Privrednim sudom Crne Gore, od 1997 pa do 1. Septembra 2005. godine, 1 169 privredna subjekta je uložilo svoj kapital u Crnu Goru. Podaci na osnovu kojih su vršena istraživanja MIPE vršena su na osnovu sledećih podataka:

- za fizička lica, da su prilikom unosa podataka označeni kao stranci;
- a za pravna lica da im je sjedište van republike Crne Gore.

Takvom analizom došlo se do podataka da su najveći, odnosno da najbrojniji investitori u Crnu Goru dolaze iz Rusije; Italije; Slovenije; Grčke; Kine. Kad kažem da su najbrojniji, ne mislim da su ujedno i najveći investitori. Ipak, posebno se moraju naglasiti Mađarska i Slovenija. Mađarska iz prostog razloga što je njihova

firma Mađar Telekom kupila crnogorski Telekom (investicija vrijedna 112 miliona €), i Slovenija koja je ulagala u raznovrsne oblasti – poljoprivredu, turizam, industriju i bankarstvo (Gorenje i Bokeljka, Nova Ljubljanska banka i Montenegro banka, hotelski kompleksi Hit Nova Gorica i Maestral, itd.)

Veliki dio investicija koji je ušao u Crnu Goru, ostvaren je preko procesa privatizacije. Najviše se ulagalo u uslužne djelatnosti i u finansijske organizacije.

Direktne strane investicije po sektorima u Crnoj Gori:

USLUGE	55 %
FINANSIJSKE INSTITUCIJE	28%
NEPOKRETNOSTI	12%
PROIZVODNJA	5%

Imajući i vidu kompanije koje treba da se privatizuju, (Elektroprivreda, Rudnik uglja Pljevlja, Termoelektrena, Radoje Dakić, HTP «Korali»-Bar, Podgorička banka, Obod-Cetinje, i dr.) za očekivati je da će se kako u tekućoj, tako i u narednim godinama povećati priliv stranih investicija, a većina priliva će zavisiti od pronalazjenja strateških investitora za preduzeća u kojima će se privatizacija izvršiti, jer se predpostavlja da će i dalji priliv SDI biti gotovo u potpunosti vezan za prilive od privatizacije.

Trendovi ulaska stranih investicija

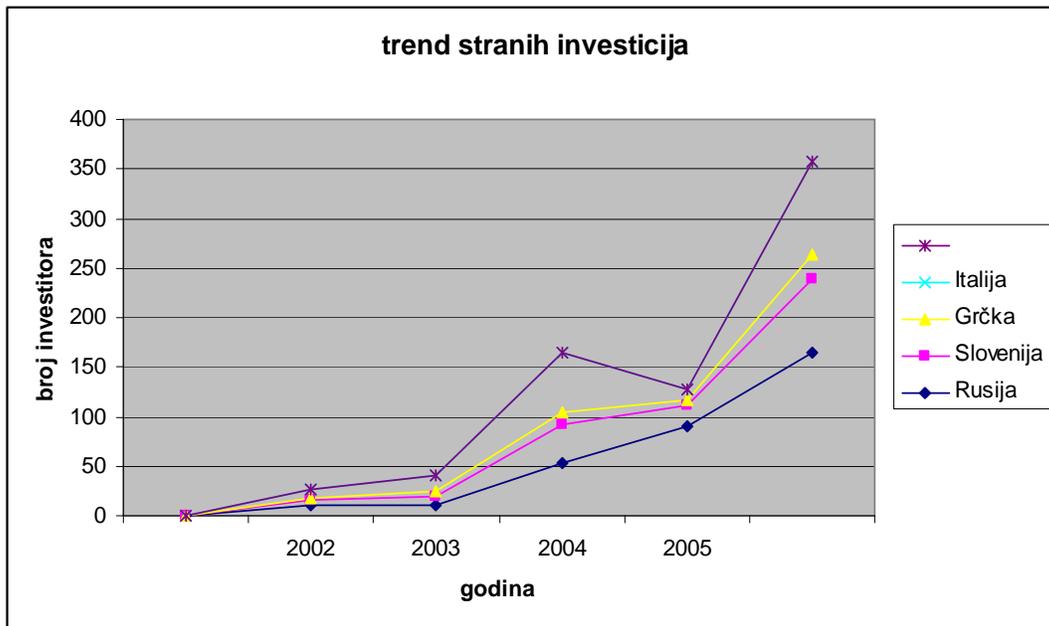
Još u ranoj fazi procesa privatizacije javljaju se i prvi strani investitori. Među prvima koji su u Crnu Goru unijeli strani kapital, jeste i kompanija «European Telecom Luxembourg». Naime, novembra 1995.godine, PTT Crna Gora i European Telecom Luxembourg potpisali su ugovor o osnivanju društva sa ograničenom odgovornošću u cilju dobijanja licence za mobilnu telefoniju u Crnoj Gori, da bi januara 1996.godine, konzorcijum ETL-PTT Crna Gora i dobio koncesiju na 20 godina za uspostavljanje GSM 900 mobilne mreže u Crnoj Gori, a u martu 1996.godine je osnovana kompanija ProMonte. Za kompaniju «ProMonte» se smatra da je probila «led», kad je u pitanju ulaganje stranih investicija. To je investicija, koja je pokazala da je Crna Gora dobra investiciona destinacija.

Da je Crna Gora na pravom putu, kada je u pitanju privlačenje stranih investitora, govori i podatak i podatak o broju stranih investitora u Crnoj Gori. Naime, do 1. Septembra ove godine, registrovano je ukupno 1 169 privrednih subjekata (prema istraživanju MIPE).

	2002	2003	2004	2005	ukupno
Mađarska		1	8	1	10
Italija	8	15	60	10	93
BiH	3	5	18	6	32
Hrvatska	1	4	20	5	30
Rusija	10	11	53	91	165
Slovenija	6	9	39	20	74
Makedonija	2	3	19	4	28
Grčka	2	5	12	6	25
Srbija	19	14	100	37	170
Belgija			7	2	9
Švedska			2	3	5
Kina	36	25	46	23	130
Češka	6	2	13		21
Njemačka	2	4	13	54	73
Austrija		1	6	3	10
Velika Britanija	1	2	13	21	37
Francuska	2	5	2	2	11
Albanija	3	7	10	3	23
Ostali	25	31	91	76	223
	126	144	532	367	1169

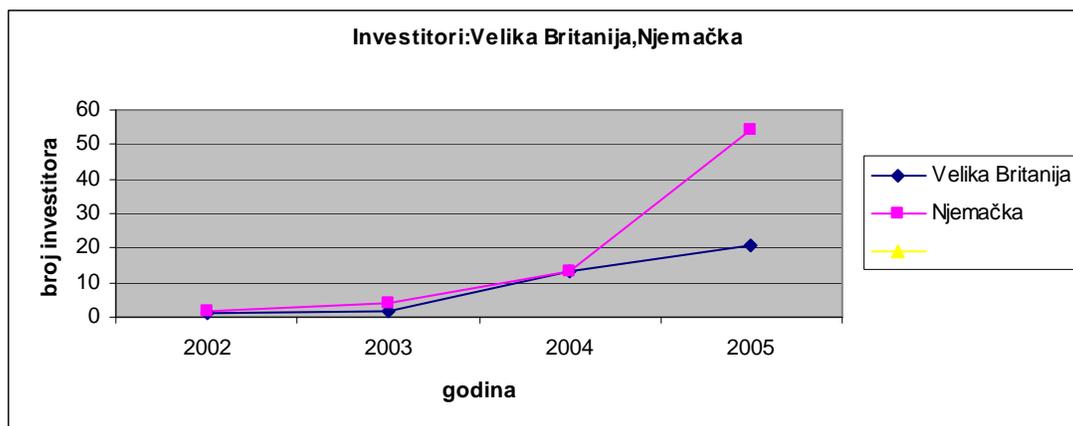
(Izvor: Mipa, septembar 2006)

Kao što možemo iz tabele da zaključimo, nagli porast broja stranih investitora se desio u 2004 godini (532 strana investitora). Taj trend se očekuje da se održi i u tekućoj 2005 godini (366 stranih investitora do 1. Septembra 2005 godine). Najveći broj investitora dolazi iz Srbije (170), Rusije (165), Kine (130), Italije (93), Slovenije (74), itd.

Kao se može iz grafika zaključiti, trend stranih investicija se od 2003 stalno kreće uzlaznom putanjom. To se pripisuje brojnim Zakonima koji su donešeni u 2001 i 2002 godini.

Što se tiče investitora iz drugih zemalja, koji su ulagali novac u Crnu Goru, posebno treba pomenuti Veliku Britaniju, Njemačku. Zašto? Iz prostog razloga što njihove firme iz godine u godinu pokazuju sve veće interesovanje za našu zemlju. Među njima svakako treba izdvojiti kompaniju «*Bebbler & Jacobso*» iz Engleske, koja je kupovinom dva hotela u Crnoj Gori (Hotel «Avala» u Budvi i Hotel «Bjelasica»), investirala veliku količinu novca.

Zaključak

Strane direktne investicije predstavljaju važan faktor razvoja jedne zemlje, koji imaju multiplikativan efekat na čitavu privredu. Strane direktne investicije ne predstavljaju samo upliv novog kapitala, već one utiču i na rast i na razvoj institucija, ekonomskih sloboda, podstiču slobodnu trgovinu, povećavaju zaposlenost, infrastrukturu, i sl.

Crna Gora je posljednjih nekoliko godina uradila dosta sa ciljem da se poboljša investicioni i ukupni poslovni ambijent, koji otvara perspektive rastu kako stranih, tako i domaćih investicija. Usvojen je čitav niz zakona koji su usaglašeni sa standardima EU, i koji su postavili dobar institucionalni okvir za sprovođenje ekonomske politike. Takođe, Crna Gora je proteklih godina, sprovela, značajne institucionalne reforme u ključnim sektorima kao što su: fiskalni sistem, finansijski sektori, platni promet, reforma penzionog sistema, privatizacija, prestrukturiranje preduzeća itd. Crna Gora je svjesna da postoji implementacioni jaz koji predstavlja sporost ili nepoštovanje primjene zakona, i nastoji da te nedostake što prije otkloni. Ipak, ako se uzme o ubzir sve gore navedeno, a imajući u vidu dobar geografski položaj, i to da je Crna Gora multinacionalna, multivjerska i multikulturalna sredina, jasno je da se u Crnu Goru očekuje veliki priliv stranih direktnih investicija. Kao potvrda toga, govori i podatak da je Crna Gora uvrštena na spisak od 25 zemalja koje se popularno zovu «*Mali evropski tigrovi*» na koje inostrani ulagači gledaju veoma optimistički (prema istraživanju konsultantske kuće «*A.T.Kirmi*»(A.T.Kearnez)). Zajedno sa Crnom Gorom, u kategoriju «malih evropskih tigrova» ulaze još Srbija, Hrvatska, Slovenija, kao i Estonija, Litvanija, Letonija i Rumunija. Sve zajedno ih karakterišu niži troškovi proizvodnje, sve otvorenija tržišta, mogućnost spajanja i preuzimanja firmi. «*Čak i u onim zemljama čiji ulazak u EU u doglednoj budućnosti nije izvjestan, ulagači mogu profitirati od poboljšanja poslovne klime, privatizacije državnih firmi, reformi i modernizacije njihovih ekonomija*», tvrdi se u studiji.

Pozitivni efekti SDI za Crnu Goru su: inicijalni makroekonomski stimulans na osnovu priliva novca koji smanjuje budžetski i spoljnotrgovinski deficit, pozitivan efekat na povećanje izvoza, transfer tehnologije i posredni efekti na ostala preduzeća. Preduzeća koja su u vlasništvu stranog investitora imaju bolje rezultate od domaćih preduzeća što je posledica činjenice da strani vlasnik ima jasno definisanu preduzetničku motivaciju, viziju razvoja i najvažnije sredstva za realizaciju svoje vizije.

Prioritet Crne Gore i dalje treba da bude ubrzanje procesa tranzicije, uz razvoj svih kapaciteta otvorene tržišne ekonomije. Takođe, ugovori koji su sklopljeni kako sa zemljama Jugoistočne Evrope tako i sa zemljama EU, treba obnoviti, jer bi samim

tim bili atraktivni za strane investitore. Sa boljom regionalnom saradnjom, dolazi do većeg protoka informacija, ljudi, robe, kapitala.. Sve dok to ne uradimo ispuštamo šansu da privučemo veći dio stranih investicija, da kreiramo više radnih mjesta, povećamo produktivnost i konkurentnost, a samim tim i da unaprijedimo životni standard građana.

Literatura

1. Hill.G. "Global Marketing"
2. 111 Frequently Asked Questions, MIPA, Oktobar 2005
3. Jovanović-Gavrilović P. "Međunarodno poslovno finansiranje" – Beograd 2004
4. Drucker P. "Inovacije i preduzetništvo"- Privredni pregled 1992
5. Vukotić V."Makroekonomski računi i modeli" CID, Podgorica 2000
6. Bodie, Kane, Marcus "Essentials of Investments", Internationa Edition 2001
7. Foreign Direct Investment and Development, OECD 2004
8. Louis T.Wells, Alwin G.Wint "Promotion as a tool for attraction foreign Investment"
9. "Southeast Europe Investment Quide, 2005" –Bulgaria economic Forum
10. A Region in Transition – making the EBRD annual meeting 2005
11. A Better Investment Climate for Everyone –world development report 2005- The World Bank
12. www.mipa.cg.yu
13. www.monstat.cg.yu
14. www.cb-cg.cg.yu
15. www.worldbank.org
16. www.crnago.org

www.psee.edu.cg.yu